

ՄԵԾ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԷՆ ԷՏՔԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈԳԻՆ ԵՒ ՀԱՅ ԺԱՂՈՎՈՒՐԴԸ

Հայաստանի Ոգին. — Ուստի՞ կուզաս կամկար կամկար, խելօք աղբար...

Հայ ժողովուրդ. — Կրկնակ յորելեաններու հանդէսներէն կը վերադառնամ, ուժասպառ՝ բայց սրտապընդուած, փոշելից՝ բայց յուսախայտ, յոգնութենէ կը բաժ՝ բայց հպարտութենէ ուռած, կուզամ...

— Հոնտորութիւն ընելու ատենը չէ, նվ Հայ ժողովուրդ, երկու երեք օր խօսեցար, ճառեցիր, ճառարանեցիր, ալ բաւական է...: Կեցիր, քիչ մը ու լըջօրէն խօսինք:

— Ո՛վ մեծասքանչ դու լեզու, նվ հեշտ բարբառ մայրական...

— Ծեծ պիտի ուտես, Հայ ժողովուրդ, խելօք կեցիր:

— Թո՛ղ սա երգս լմնցնեմ...

— Հերիք որչափ երգեցիր, պոռայիր, կանչեցիր. հիմա ալ համարատուութեան ատենն է: Սանկ ղէմս անցիր ու հարցումներուս պատասխանէ:

— Այսինքն ըսել կ'ուզես. «Պնդեա գմէջ քո իբրև այր՝ հարցից և տուր ինձ պատասխան»:

— Ձեզգէկութեան ատեն չէ, ո՛ւր էիր ուրբաթ օրը:

— Գու՛մ Գաբու՛ի Մայր եկեղեցին գացի՛ Ազգային ժողովի պատմական նիստին ներկայ գտնուելու:

— Ի՞նչ ըրիր այնտեղ :

— Դիւցազնական համբերութեամբ անհունօրէն մտիկ ըրի ատենապետ Տօթթ. Տաղաւարեանի ճառը որով հմուտ Տօթթօրը ցոյց տուաւ թէ Ս. Մեսրոպ կուտ մը չէր արժեր, թէ այբուբէնի գտիչ կամ հնարիչը չէր, այլ պարզ յարգարիչ մը, թէ Հայերը իրմէ շատ առաջ արդէն կատարելագործեայ այբուբէն մը ունէին, են. են. :

— Ասիկա վայլե՞ց միթէ, ո՞վ Հայ ժողովուրդ, ազգային ժողովը Պատմութեան և Արձանագրութեանց Ակադեմիա՞ մըն է, Յօրելեանական հանդէսի մը բացումը կատարելու համար ի՞նչ հարկ կայ Ուրարտուն, խարդեանները, հիթիթները իրար անցընելու, և երկու ժամ արդուկելու երեսփոխաններու գլուխները, որոնք արդէն առանց արդուկի այ բաւականէն աւելի տափակ են :

— Ո՞վ Ոգիդ Հայաստանեայց, 1500 տարիէ ի վեր առիթ մը ներկայացաւ իր հմտութիւնը ցուցադրելու, միթէ փախցնէ՞ր այս առիթը... ներէ՛ իրեն :

— Ներեայ լիցի ճառ իւր: Յետոյ ի՞նչ անցաւ ժողովին մէջ :

— Ո՞հ, վսեմ, հոյակապ, չնաշխարհիկ բան մը, մեր բողոքական եզրայրները միացան մեզի :

— Ինչպէ՞ս...

— Ազգային ժողովի միահամուռ ծափահարութիւններովը, որոնց ես այ մասնակցեցայ :

— Ծափը միթէ քուրխա՞յ է որով կարելի ըլլայ միացնել երկու տարրեր իրարու հետ :

— Բայց... .

— Լուէ՛, պարոն ժողովուրդ ամէն բան ծափով չլմնար: Շարունակէ՛ :

— Անկէ ետքը, ատենապետ էֆէնտին Յօրելեանական կրկնակ հանդէսներուն բացումը հոշակեց և

վեհ. Կաթողիկոսին կոնդակը վերյիշելով, ըսաւ թէ այդ վայրկեանէն բացուած էր հանգանակութիւնը ի նպաստ դպրոցական ֆօնտին:

— Ի՞նչ ըրիր երբ հանգանակութեան բացումը պաշտօնապէս հռչակեց:

— Խննթի պէս ծափահարեցի:

— Երեսփոխանները ի՞նչ ըրին:

— Անոնք ինչ աւելի ծափահարեցին:

— Յետոյ ի՞նչ ըրիք:

— Յետոյ... ինչ պիտի ընենք, ժողովը ցրուեցաւ, ես ալ սոի գալեցի:

— Մէկը չգտնուեցա՞ւ որ ձեռքը գրպանը խօթէ և բացուած հանգանակութեան բան մը տայ:

— Ինչպէ՞ս կարելի էր ձեռքը գրպանը խօթել, ամէն մարդ ծափահարելու զբաղած էր:

— Շաբաթ օրը ի՞նչ ըրիր:

— Առտուն կանուխ դարձեալ Գում Գափու, Մայր Եկեղեցին վազեցի, հանդիսաւոր պատարագին ներկայ գտնուելու համար:

— Հրաւիրուած էիր, տոմսակ ունէ՞իր:

— Չէ. պիս մարդու տեղ չէին զրած:

— Ուրեմն ինչպէ՞ս ներս մտար եկեղեցիէն:

— Հրելով, հրմշտկելով, պոռալով, կանչելով, ի հարկին հայհոյելով, սպառնալով և... ծեծ քաշելով:

— Ասով ապացուցիր թէ քաղաքակրթուած ժողովուրդ մըն ես հազարհինգհարիւր տարիէ ի վեր...

— Անկէ առաջ նոյնիսկ, — տօքթ. Տաղաւարեանի ախանջը խօսի, — Խալդեան քաղաքակրթութեան չղձանը չմոռնանք...

— Խալդ ես ըրեր դուն... կը վայլե՞ որ այսպէս օտարականներուն քով խաղք ընես հայութիւնը:

— Յանցանքը միայն իմն չէ, ո՞վ Ոգիդ Հայաստանեայց, քսանհազար մարդը միթէ կարելի՞ է քսան

մարդով կառավարել : Ո՞ւր տեսնուած է այս տեսակ կազմակերպութիւն : Առ նուազն երեք հարիւր Միհրդատ Հայկազն պէտք էր այդ օրը և հազիւ հասարկար . . . այն ալ սև ըրտէնկօթով : Սև ըրտէնկօթով մարդ մը ինչպէ՞ս ինձի պատկառանք կրնայ ազդել :

— Արարողութիւնը ի՞նչպէս անցաւ :

— Ըսելիք չի կայ , հոյակապ , հրաշալի , վեհափառ , կոմիտաս վաղապետ և պարոն Շահ Մուրատեան յափշտակեցին , վերացուցին մեզի : Մեզը որ արարողութիւնը եկեղեցական էր ու չկրցանք ծափահարել և մեր հիացումը յայտնել :

— Դուն հիացում յայտնելու ուրիշ կերպ չե՞ս գիտեր :

— Գիտեմ . . . կեցցէ կը պոռամ , պուսվօ կը պոռամ , ապրիս կը պոռամ :

— Ուրի՞շ . . .

— Ոտքերս ու գաւազանս գետին կը զարնեմ , աղմուկ կը հանեմ և երբեմն ալ նոյն իսկ աթոռ , գաւաթ կամ ապակի կը կոտրեմ :

— Արարողութենէն ետքը ի՞նչ ըրիր :

— Շատ շիրին գործ մը ըրի : Որովհետև ժամէ մը եկեղեցիին մէջ հանդէս պիտի կատարուէր , փոխանակ ինձի ուղղուած հրաւերին անսարու և դուրս ելլելու , խուժեցի դէպի օտար հրաւիրեալներու յատկացուած տեղը , գրաւեցի աթոռները , առաջ անցայ մինչև դասը նոյնիսկ խորանին վրայ ալ դիրք բռնեցի :

— Դիտողութիւն ընող չեղա՞մ :

— Ինչպէ՞ս չեղաւ . կարգադիր մասնախումբի անդամները , տօքթ . Թորգոմեանի ղեկավարութեան տակ և Միհրդատ Հայկազնի շեփորահարութեամբ , եկան աղաչելու , պաղատելու , համոզելու որ դուրս ելլենք և գոնէ օտար հիւրերու յատկացուած տեղերը թողունք . . . Ո՞վ մտիկ կ'ընէ . յետոյ ոստիկաններ եկան որոնցմէ քիչ

մը վախցանք որովհետև թուրքերէն կը խօսէին կոր,
բայց ետքէն հասկցանք որ Հայ ոստիկաններ էին ու
անոնց ալ մտիկ չըրինք:

— Կեցցես, Հայ քաջագուն ժողովուրդս:

— Միթէ մենք եկեղեցիին ու անոր շրջաբակին մէջ
մարդէ կը վախնամք, խրատ ու խորհուրդ մտիկ կ'ը-
նենք:

— Ուրեմն հանգէսը կարելի չեղաւ կանոնաւորու-
թեամբ կատարել:

— Չէ, և ասոր համար անուշ տեղը կապեցին: Նա-
խարարին մէկուն ալ հագուստները պատուեցինք Հայ
կարծելով զինքը, ուրիշի մըն ալ քիթը բերանը ճան-
կուտեցինք...

— Կը վայելէ՞ ասիկա, Հայ ժողովուրդ:

— Բայց Ոգիդ Հայաստանեայց, անիկա ալ Հայ
կարծեցինք:

— Այդ տարբեր բան:

— Հակառակ այս անախորժ միջադէպներուն՝ ու-
գևորութիւնը և խանդավառութիւնը անսասման էր:

— Ինչո՞ւ համար այդքան խանդավառուած էիք:

— Բայց... հայ տառերու գիւտին և հայ տպագ-
րութեան Յորելեաններուն առթիւ... ասկէ աւելի մեծ
պարծանք կրնայ ըլլալ ազգի մը համար:

— Միրելի ժողովուրդ, ամէն ազգերն ալ իրենց
գիրերը ու տպագրութիւնը ունին, ատոր համար պար-
ծենալու ի՞նչ կայ:

— Սակայն մենք շատ մը ազգերէ առաջ ունեցած
ենք. Հիւսիսային Ամերիկացիները, Ռուսերը, Թուրքե-
րը, Եգիպտացիները, ևն. մենէ ետքը գիր ու տպագ-
րութիւն ունեցան:

— Լաւ, բայց աւելի աղէկ չէ՞ր ըլլար որ Հիւսիսա-
յին Ամերիկացիներէն կամ Ռուսերէն ետքը գիր և
տպագրութիւն ունենայինք և՛ ի փոխարէն՝ այսօր ա-
նոնց վիճակակից ըլլայինք:

— Այդ տարբեր հար .

— Բնւն հարցը այդ է, սիրելի ժողովուրդ:

— Ի՞նչ կ'ըսես, եղբայր, հայկական այբուբէնը ամենէն հարուստն է, ՅՅ ձայն ունի ու մենք Հայերս ամէն ձայն կրնանք հանել:

— Իցիւ թէ այդքան տառ չունենայիք և փոխանակ շատ ձայն հանելու՝ քիչ մը գործ տեսնէինք: Ֆրանսացիները և Անգղիացիները մենէ տասնըմէկ ձայն պակաս ունին և թերևս ասոր համար է որ քիչ կը խօսին՝ շատ կը գործեն:

— Ուրեմն թերթերն ու ճառախօսները մեզ խաբեցի՞ն:

— Չէ, միայն թէ ամէնքդ իրար խաբեցիք... խանդավառուեցաք, ոգեւորուեցաք եղելովթեան մը համար որ գուտ հայկական փառք ու պարզանք մը չէ: Գիրը անհրաժեշտ պէտք մըն էր որ եթէ 413ին չունենայիք 423ին կամ 433ին պիտի ունենայիք ու է կերպով մը: Եթէ գիրի գիւտին յօրելեանը պէտք է պարծանքով տօնել՝ ինչո՞ւ չտօ՛ւուի նաև հացի Յօրելեանը, ինչո՞ւ մեր հնագէտները չփնտռեն, չգտնեն թէ առաջին անգամ ե՞րբ Հայաստանի մէջ հաց շինուեցաւ ու ելլեն անոր Յօրելեանն ալ տօնեն խանդավառութեամբ: Հացըն ալ հայութեան պահպանման այնքան նպաստած է, — ու թերևս աւելի, — որքան հայկական տառերը: Քաղաքակրթութեան մեծագոյն ազդակը եղած է կրակը. տօնեցէք ուրեմն կրակի գիւտն ալ ի Հայս:

— Բայց կովկասահայերը որոնք մենէ լուրջ մարդիկ կը համարուին, միթէ չտօնեցի՞ն կրկնակ Յօրելեանները:

— Անոնք առիթէն օգտուեցան գոնէ հիմնական գործ մը տեսնելով, քանի մը հարիւր հազար ոսկի հաւաքելով վարժարաններու ինպատ: Դուն այդ ալ չըրիր. կեցցէ՛ գոչեցիր, ծափահարեցիր, պոռացիր, կան-

չեցիր, պանծացիր, հպարտացար, կուրծքդ ուռեցուցիր, հնդկահաւի պէս փիղդ շարժեցիր, բայց ձեռքդ գրպանդ չտարիր: Չփորձեցիր գոնէ խաբուսիկ ոգևորութենէ մը իրական օգուտ մը քաղել:

— Սպասէ, Ոգիդ Հայաստանեայց, դեռ տարի մը պիտի տեւէ հանգանակութիւնը:

— Ես քեզ կը ճանչնամ, եթէ խանդավառութեան միջոցին բան մը չտուիր, պաղարիւնով բնակ չես ի տար: Ինչ որ է, շարունակէ պատմութիւնդ, կիրակի օրը ինչպէս անցուցիր:

— Ահ, անմոռանալի կիրակին... Ոգիդ Հայաստանեայց, այդ ծրն ալ չգաժժուեցար, հրճուանքով ու հպարտութեամբ չցնծացիր... այն ինչ հանդէսներ, ինչ երգեր, ինչ նուագներ, ինչ ճառեր, ինչ կենդանի պատկերներ, տալուլ զուռնա անգամ զարկինք ի պատիւ հայ տառերու գիւտին: Ո՞ր կողմ վազելս չէի գիտեր... որո՞ւն հասնիմ, ո՞րը ծափահարեմ... ամէն հայ եթէ քառսունական ձեռք ունենար, դարձեալ չպիտի բաւեր ծափահարելու համար:

— Ինչպէս չբաւեցին թատրոններու օթեակները և նստարանները:

— Եւ ասոր համար բաւական անվայել դէպքեր տեղի ունեցան:

— Միհրդատ Հայկազնը չէ՞ր հսկեր:

— Չէ, անիկա կիրակի օրը, Պէշիկթաշի մէջ, ճառ կը խօսէր:

— Ճան՞ կը խօսէր... ի՞նչ բանի վրայ:

— Օրուան մեծ տօնին նշանակութիւնը կը բացատրէր Պէշիկթաշիներուն...

— Ո՞վ Ս. Մեսրոպ... ո՞վ հայ գրականութիւն... ո՞վ Միհրդատ Հայկազն...

— Մի յուզուիր, Ոգիդ Հայաստանեայց, դեռ ինչ ճառախօսներ ունեցանք որ... Ասկէ զատ՝ եթէ Պոլսոյ բոլոր եղի տակառները մէյմէկ Միհրդատ Հայկազնի

փոխուէին՝ դարձեալ կարելի չպիտի ըլլար կարգապահութիւնը անթերի կատարել: Երբ հազար նստարան ունեցող թատրոնի մը համար երկու հազար տոմսակ կը վաճառուի, ինչպէ՞ս կարելի է այդ թատրոնին դրան առջև կարգ ու կանոնը պահել:

— Գոնէ տոմսակաւորներէն հազար հոգի կըցան թատրոն մտնել:

— Ախո՞ս, այդ ալ կարելի չեղաւ:

— Ինչո՞ւ համար...

— Որովհետև առաջին տոմսակաւորները թատրոն հասած ատեն, արդէն թատրոնը լեցուած էր անտոմսակ անձերով:

— Ինչպէ՞ս կրնայ ըլլալ ատանք խաղաթուղիւն մը:

— Տոմսակ հաւաքելու, տեղ ցոյց տալու համար թատրոնի մուտքին առջև կեցող պարոնները հրել անցնելով և ի հարկին ծեծելով: Ատկէ զիւրին ի՞նչ կայ:

— Տեսնուած բան է այս:

— Ի՞նչ ընենք, Ոգիդ Հայաստանեայց, հազար հինգ հարիւր տարին անգամ մը ասանկ բաներ կը պատահին: Փանօք տանք նորէն որ ցաւալի գէպքեր, անդամանելի աղէտներ չպատահեցան:

— Կիրակի գիշեր ի՞նչ ըրիր, սվ Հայ ժողովուրդ:

— Կիրակի գիշեր ալ թատրոն գացի, հանգէսներու գացի, լուսավառութիւն ըրի, ջահագնացութիւն ըրի, պենկայեան հուրեր վառեցի, կեցցէ պոռացի ու ծավահարեցի:

— Իսկ երկուշաբթի առտո՞ւ...

— Երկուշաբթի առտու, խօսքը մէջերնիս, խերս անիծուած էր, ոսկորներս կը ցաւէին, տեղէս շարժելու կարողութիւն չունէի, գլուխս ծանր էր և ձեռքերս ալ ծափահարութիւններէն ուռեցած:

— Եւ հիմա ի՞նչ մնաց բոլոր այդ իրարանցու մեներէն:

— Հեռաւոր քաղցր յիշատակ մը, անոյշ երազ մը, և... կոմիտաս վարդապետի նօթագրած «Ո՛վ մեծաւրանչ դու լեզու» ին՝ եղանակը:

— Իսկ ուրիշ տեւական բան մը...

— Տեւական բան... հայկական տառերն ու տրպազրութիւնը:

— Դպրոցական Փօնտը ի՞նչ եղաւ:

— Սնոր համար, շիտակը, մտածելու ատեն չունեցանք:

— Ինչո՞ւ ամէն մէկ հանդէսի մէջ չգտնուեցաւ ճառախօս մը որ ըսէր հոն ժողովուած բազմութեան. «Հայեր, ճառերով ու ծափերով գործ չլինար, այս խանդավառութիւնը կուտ մը չարժեր եթէ անկէ տեւական օգուտ մը չկրնանք քաղել: Հայ տառերը և տպագրութիւնը տօնելու լաւագոյն ձևն է վարժարանները բազմապատկել և ասոր համար դրամ պէտք է, առատ դրամ: Մեր կովկասահայ եղբայրները արդէն իսկ ահագին գումարներ հանգանակեցին դպրոցական Փօնտին համար, մինչդեռ մենք դեռ հարիւր ոսկի չենք ժողված. ծն, դադրեցուցէք ծափերն ու կեցցէները, բերաննիդ խփեցէք ու քսակնիդ բացէք. հերիք այսքան պոռոտախօսութիւն»... այո՛, ինչո՞ւ մէկը չելաւ այսպէս խօսելու:

— Բայց, Ոգիդ Հայաստանեայց, ատանկ խանդավառ ոգեւորութեան ժամանակ կարելի՞ է դրամի խօսք ընել և տաք ապուրին վրայ պաղ շուր լեցնել...

— Ուրեմն, ո՞վ Հայ ժողովուրդ, ցաւօք սրաի քեզի կ'ըսեմ որ քու այդ կրկնակ Յօբելեաններդ ու խանդավառութիւնդ ուրիշ բան չէր՝ այլ եթէ «Բագում աղմուկ՝ վասն ոչնչի»:

